

سرشناسه: منتظری مقدم، محمود، ۱۳۴۵.

عنوان: دانش منطق (منطق ۳ و ۲)

نام پدیدآور: محمود منتظری مقدم. دفتر تدوین متون

درسی حوزه‌های علمیه

مشخصات نشر: قم، مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه، ۱۳۹۶.

مشخصات ظاهری: ۵۰۰ ص.

شابک: ۹-۵۱-۷۵۵۰-۶۰۰-۹۷۸

و نوعیت فهرست نویسی: فیا

موضوع: منطق

موضوع: منطق - اسلامی آموزشی

شناسه افزوده: حوزه علمیه. دفتر تدوین متون درسی

شناسه افزوده: حوزه علمیه. مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه

رده بندی کنکره: ۱۳۹۵: ۵۹۱-۷۸/۰۰۰ BC

رده بندی دیویی: ۱۶۰

شماره کتابشناسی: ۳۹۹۱۷۳۲

دانش منطق

منطق و

محمود منتظری مقدم

دفتر تدوین متون درسی

ناشر: مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه

نوبت چاپ: سوم، بهار ۱۳۹۷

شمارگان: ۳۰۰۰ نسخه

قیمت: ۲۰۰۰۰ تومان

همه حقوق محفوظ است.

انتشارات: ۰۲۵-۳۷۷۴۸۳۸۳

دفتر تدوین متون درسی حوزه‌های علمیه:

۰۲۵-۳۲۹۱۰۹۷۰

WWW.TMD.IR

از کیه صاحب نظران، استاد مژده طلب گرامی درخواست می‌شود

ما را از نظرات خود نسبت به کتب مرکز تدوین متون از طریق

پایگاه الکترونیکی WWW.TMD.IR مطلع فرمایند.

دانش منطق

محمود منتظری مقدم

تقدیم به بھار مردمان؛

بزرگ پاسبانِ ادیشِ مایِ سترک در ہمارہُ زمان

امامِ محبتِ بنِ الحسنِ العسکری، (ارہِ اخافدہ)

فهرست مطالب

هدف کلی کتاب..... ۳۳

بخش اول: چیستی منطق

هدف کلی..... ۳۶

درس اول

تعریف و انواع منطق..... ۳۷

درس دوم

فایده و ارزش منطق..... ۴۳

درس سوم

بست و تقسیم‌های منطق..... ۴۷

درس چهارم

تاریخچه و مؤلف منطق (برای مطالعه)..... ۵۱

درس پنجم

ارتباط منطق با سایر علوم (برای مطالعه)..... ۵۹

درس ششم

قسمت یا ابواب منطق.....

بخش دوم: منطق تصورات

هدف کلی..... ۷۰

فصل اول

مقدمات روش درست تعریف..... ۷۱

درس هفتم

مبحث الفاظ..... ۷۳

درس هشتم	
دلالت و اقسام آن	۷۹
درس نهم	
سیمات لفظ (۱)	۸۳
درس دهم	
تقسیمات لفظ (۲)	۹۱
درس یازدهم	
مفهوم و مذاق	۹۷
درس سوزده	
تقسیمات مفهوم	۱۰۳
درس سیزدهم	
نسبت های چهارگانه	۱۰۷
فصل دوم	
روش درست تعریف	۱۱۵
درس چهاردهم	
تعریف	۱۱۷
درس پانزدهم	
ضوابط تعریف	۱۲۵
درس شانزدهم	
کلیات خمس	۱۱۱
درس هفدهم	
سلسله کلیات	۱۳۹
درس هجدهم	
اقسام فصل و عرضی	۱۴۵
درس نوزدهم	
الگوی منطقی تعریف	۱۵۱

درس بیستم

تقسیم ۱۵۷

بخش سوم

منطق تصدیقات ۱۶۱

هدف کلی ۱۶۲

فصل سوم

مقدمه روش درست استدلال ۱۶۳

درس بیست و یکم

فصل ۱۶۵

درس بیست و دو

تقسیمات قضیه حمل ۱۷۱

درس بیست و سوم

اقسام قضایای موجهه ۱۷۹

درس بیست و چهارم

اقسام حمل ۱۸۹

درس بیست و پنجم

تقسیمات قضیه شرطیه ۱۹۵

درس بیست و ششم

صدق و کذب قضایای شرطیه ۲۰۵

فصل چهارم

روش درست استدلال مباشر ۲۱۰

درس بیست و هفتم

استدلال مباشر؛ تعریف و اقسام ۲۱۵

درس بیست و هشتم

تناقض ۲۲۱

درس بیست و نهم

عکس ۲۲۷

درس سی‌ام

عکس نقیض موافق ۲۳۵

درس سی و یکم

عکس نقیض مخالف ۲۳۹

درس سی و دوم

نقض ۲۴۵

فصل پنجم

روش درست استدلال غیرمباشر به لحاظ صورت ۲۵۵

درس سی و سوم

استقرار ۲۵۷

درس سی و چهارم

تمثیل ۲۶۵

درس سی و پنجم

قیاس ۲۷۱

درس سی و ششم

اقسام و اشکال قیاس اقترانی ۲۷۹

درس سی و هفتم

شرایط منطقی قیاس اقترانی ۲۸۵

درس سی و هشتم

ضرب‌های منتج در اشکال قیاس اقترانی (۱) ۲۹۱

درس سی و نهم

ضرب‌های منتج در اشکال قیاس اقترانی (۲) ۲۹۹

درس چهلم

قیاس اقترانی شرطی و اقسام آن ۳۰۷

درس چهل و یکم

اقسام و شرایط قیاس استثنایی ۳۱۵

درس چهل و دوم	
چند شبهه درباره قیاس (برای مطالعه)	۳۲۳
فصل ششم	
روش درست استدلال غیرمباشر به لحاظ ماده	۳۲۹
درس چهل و سوم	
صناعات خمس	۳۳۱
درس چهل و چهارم	
مبادی استدلال (۱)	۳۳۷
درس چهل و پنجم	
مبادی استدلال (۲)	۳۴۷
درس چهل و ششم	
برهان	۳۵۵
درس چهل و هفتم	
اقسام برهان	۳۶۱
درس چهل و هشتم	
مبادی و شرایط برهان	۳۶۹
درس چهل و نهم	
مغالطه: اغراض، موضوع و مبادی	۳۷۷
درس پنجاهم	
تاریخچه مغالطه (برای مطالعه)	
درس پنجاه و یکم	
دسته‌بندی‌های مغالطه	۳۸۷
درس پنجاه و دوم	
مغالطه درونی	۳۹۳
درس پنجاه و سوم	
مغالطه در قیاس (۱)	۳۹۹

درس پنجاه و چهارم	
مغالطه در قیاس (۲).....	۴۰۹
درس پنجاه و پنجم	
مغالطه بیرونی.....	۴۱۵
درس پنجاه و ششم	
جدل.....	۴۲۵
درس پنجاه و هفتم	
جدل اصطلاحات، مبادی و مسائل.....	۴۳۳
درس پنجاه و هشتم	
ادوات و ادب جدل.....	۴۴۱
درس پنجاه و نهم	
خطابه.....	۴۴۹
درس شصتم	
شعر.....	۴۵۷
فرهنگ اصطلاحات منطقی.....	۴۶۵

درآمد

کلام اول

تا ساعتی که طومار بس پرماجرای جهان برچیده خواهد شد و حیات حقیقی در سراپای یگر آغازی بی انجام خواهد یافت، باید که «حوزه‌های مقدس علمی» همچون بال و پانده بر همه آفاق زندگی بشریت «مستول»، فروغ صلاح و فلاح بپاشند؛ آموزه‌های «رانی» را از زلال «ثقلین» استنباط و به انسان، این خلیفه بی بدیل خداوند در زمین، ابلاغ کنند.

اما دریغ و افسوس! که چنان رسالت خطیری بر شانه‌های به تاول نشسته فقهای امت، برآمده از تازیانه تلخ غیبت، در هاله‌ای از غربت و ظلومیت به «ضرورتی ذاتی» تا هنوز ادامه یافته است؛ به انتظار نشستگان راستین رؤیت خورشید در حلقه‌های پرشور درسی خود در حالی از تعالی اعماق و حقایق کتابک پاسبانی می‌کنند که سارقان اندیشه و ایمان در هجوم پیوسته و بی‌امان «عده‌ها» و «غده‌ها» تبارک دیده‌اند و نزاع تاریخی حق و باطل را به بلوغ نهایی آن رسانده‌اند! و اینک مایه رخصت و غایت دشوار بر قله‌های بلند «توحید» و «افتخار»!

کلام دوم

با دگرگونی‌های بی‌شمار در چگونگی‌های تنظیم مناسبات گسترده انسانی در عرصه‌های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، علمی و فن‌آوری، رسم و آیین بنیادین دست‌خوش تحولاتی شگرف در «صورت» و «ماده» شده است که تبیین فراگیر همه‌جانبه نظری و عملی آن نیازمند درانداختن طرحی نو در قلمرو آموزش و پژوهش معارف و حیانی است.

دخالت دادن عنصر تحول در مسیر حفظ، ترمیم و توسعه حوزه‌های مقدس علمی

و نیز مدیریت جامع آن بایسته اجتناب ناپذیری است که غفلت از آن نه تنها رشد و شکوفایی مورد انتظار را در معرض مخاطره قرار می دهد بلکه می تواند بسیاری از امیدها و آرزوها را به زمهریری از یأس و ناامیدی تبدیل کند.

۱۵. مرسوم

ضرورت سهولت، سرعت و دقت در به کار بستن قواعد علمی و نیز هویدا ساختن کارایی لازم استون درسی در دستیابی به اهداف شناختی، رفتاری و عاطفی مربوط به آن و چون بازنگری استادانه در کتاب های درسی قویم و قدیم مرسوم در حوزه ها را بیندیشد رپیش حتم کرده است.

اکنون که ب بهره گیری از فن آوری جدید در فرایند یادگیری می توان مسیرهای طولانی و پرهزینه سال های تحصیلی را به مسافت هایی به مراتب کوتاه تر و پرمثمرتر تغییر داد، راستی چه ضرورت حتمی حکم می کند قدم در راه پرپیچ و خم عبارت های پیچیده و گاه معماگونه گذاشت رفته است اما بی تردید بی آنکه صرف دانستن آن کرد که جز «ثمر علمی» مفید هیچ فایده دیگر نیست این هم در شرایطی که نه محصلان علوم حوزوی یادگیرندگان سابق اند و نه رسالت های متنوع و متعدد آنها چون گذشته است.

امروز موج عظیم اسلام خواهی و عطش روزافزون فاعلی معارف متبلور شیعی در سراسر جهان و تلاش بی وقفه اردوگاه کفر برای تحریف و تحریف کردن آموزه های اسلام ناب دیگر مجالی برای قیل و قال های طولانی و گاه بی ثمر و درسی صرف باقی نگذاشته است. باید در زمانی معقول، به نحوی که فرایند آموزشی را آیند آن تناسب داشته باشد، دوره های جامع و کاملی را هم خوان با نیازمندی بوده های مردم در لایه های مختلف تدارک دید و عالمان دینی و معلمان ربانی را با دانایی و توانایی درم و کافی تربیت نمود و چون روح در کالبد سرد و فسرده جوامع بشری دمید و فضیلت های جدامانده از کاروان مهر را به فطرت پاک و الهی آنها رجعت داد.

کلام چهارم

طرح جامع دوره های آموزشی و پژوهشی حوزه های مقدس علمی هر چه که باشد

لاجرم باید با اهداف میانی عملیاتی شود. نمی‌توان و نباید تا تدوین برنامه کامل، دست روی دست گذاشت و معطل ماند. باید آستین همت بالا زد و با جدیت و فوریت - دست‌کم در عرصه آموزش - به بازخوانی متون قدیم و تدوین کتاب‌های درسی جدید پرداخت و در این امر خطیر از استادان به‌راستی صاحب فن، خوش ذوق و باتجربه بهره گرفت. راین صورت نتیجه از دو امر بیرون نخواهد بود یا موفق و یا خواسته و ناخواسته نادرست، که به هر حال به اعتبار انجام تکلیف امری مبارک و میمون خواهد بود.

کلام پنجم

برای دستیابی کامل به مهمترین هدف دانش منطق یعنی «روش درست تفکر» سپری کردن مراحل از، تحصیل، تمرین ضروری است:

مرحله نخست: فراگیری آموخته‌های منطقی در حد لازم؛

مرحله دوم: ابرام و توسعه آموخته‌ها، منطقی در حد لازم و کافی، برای دانش پژوهانی که رشته تخصصی آنها فلسفه و عدم نیست. به عقیده نگارنده برای تحقق این مرحله تبیین برخی از مبانی آموزه‌های منطری و استدلال چرایی آنها امری اجتناب‌ناپذیر است.

مرحله سوم: نقد و بررسی آرای مختلف منطقی با نگاه قایسه‌ای به منطق ارسطویی و سایر دستگاه‌های منطقی. این مرحله تنها برای دانش پژوهانی ضروری است که تحصیلات تخصصی خود را علوم عقلی قرار دادند.

کتاب «دانش منطق» تنها طرح آموزشی مرحله دوم انگاره فوق است.

کلام ششم

انگیزه تدوین و تألیف درسنامه حاضر همان است که پیش‌تر در «منطق ۱» بیان شده است:

عرضه نظام‌مند دانش منطق در قالب طرحی درختی در سه مقطع مقدماتی، متوسط و عالی با پیوندی اندام‌وار به نحوی که ره‌آورد هر دوره ابرام و توسعه آموخته‌های قبلی

باشد؛

آموزش منطق با رویکردی کاربردی به منظور افزایش بهره‌وری، کارایی و اثربخش

این دانش؛

بره‌گیری از دانش و فن‌آوری جدید در تدوین و تألیف متون درسی؛

تنظیم متن درسی مناسب با اهداف آموزشی هر یک از مقاطع تحصیلی؛

و در نهایت، می‌تواند در جهت بازنگری، اصلاح و روزآمد کردن یکی از مواد آموزشی

حوزه‌های علم دین

کلام هفتم

کتاب گرانسنگ «المنطق» ارزشمند استاد عالیقدر مرحوم آیت‌الله مظفر؛ که خود از پیشگامان روزآمد کردن درسی حوزه‌های مقدس علمی به شمار می‌آیند؛ با همه ارجمندی‌ها، در نظام جدید آموزشی حوزه‌ها از جهات متعددی نیازمند بازنگری و تکمیل بود. چه اینکه با طرح در این آموزش‌های تخصصی طلاب علوم دینی در رشته‌های گوناگون علوم اسلامی، فقهیل؛ علوم قرآنی، حدیث، نهج‌البلاغه، فلسفه، کلام، فقه، اصول و... لاجرم باید کتاب در منطق با به عرصه نظام آموزشی حوزه‌ها می‌گذاشت که علاوه بر ویژگی‌های ذکر شده، ابتدای کلام پنجم، عهده-دار ایفای نقش تعلیمی خاصی می‌شد. نقشی که به موجب آن دانش‌پژوهان؛ به جز آنها که در رشته‌های تخصصی علوم عقلی چون فلسفه و کلام به تحصیل می‌پردازند؛ پس از فراگیری آن دیگر نیازی به یادگیری سایر کتب منطقی نداشته باشند. خود را در زمینه آموزه‌های این دانش مستغنی ببینند. از آنجا که کتاب «المنطق» از جمله کتاب‌های آموزشی است که به منظور تعلیم نهایی منطق برای دانش‌پژوهان رشته فلسفه و کلام اسلامی در سطح کارشناسی و کارشناسی ارشد تدوین شده است از این رو کتاب "دانش منطق" به عنوان آخرین کتاب آموزشی در علم منطق (برای عموم دانش‌پژوهان) تألیف شد.

کلام هشتم

مجموعه مطالب این کتاب در سه بخش سازمان‌دهی شده است. موضوع و توالی

قسمت‌های مختلف به اجمال چنین است:

بخش اول، یا عنوان «چستی منطق» به طرح اموری پرداخته است که آشنایی با آنها موجب زیارت بصیرت در فراگیری علم منطق می‌شود.

بخش دوم: منطق تصورات است. هدف کلی از عرضه این بخش ارائه آموزه‌های منطقی برای دستیابی به روش درست تعریف به میزان لازم و کافی و نیز طرح برخی ارمبانی این آموزه‌ها است. این بخش در دو فصل به سامان رسیده است: روش درست تعریف و مفاد.

بخش سوم: منطق بدیقات است. در این بخش که به ترتیب در چهار فصل مفصل شده است، یادگیرنده با «مقدمات روش درست استدلال»، «روش درست استدلال مباشر»، «روش درست استدلال غیرمباشر به لحاظ صورت» و «روش درست استدلال غیرمباشر به لحاظ ماده» آشنا می‌شود. با فراگیری این بخش دانش‌پژوه با روش درست استدلال و برخی مبانی آن آشنا می‌شود.

در پایان کتاب پیوستی به منظور آشنایی با مهم‌ترین مصطلحات منطقی، که در بخش‌های مختلف ذکری از آنها به میان آمده، فراهم شده است. هدف از تهیه این فرهنگ‌نامه منطقی سهولت دستیابی دانش‌پژوه، به مفاهیم اصلی دانش منطق است.

بر استادان گرامی و دانش‌پژوهان عزیز روشن است که این پیوست بخش مهمی در تثبیت آموخته‌های منطقی ایفا می‌کند؛ از این رو توجه لازم و کافی به آن و توصیه جدی و اکید می‌باشد.

کلام نهم

بر اساس فن‌آوری آموزشی برای هر کتاب درسی باید کتاب مستقلی به عنوان «راهنمای تدریس» نیز تألیف شود که استادان با کمک آن بتوانند اهداف هر درس را به طور شایسته تأمین کنند. نظر به اینکه تهیه کتاب مستقل «راهنمای تدریس دانش منطق» نیازمند یک کار گروهی منسجم و با حضور کارشناسان روش تدریس و استادان

مسلم دانش منطق بوده و تدوین آن نیازمند وقت و فرصتی درخور می‌باشد از این رو پس از مقدمه «کلامی به منزله راهنمای تدریس» تنظیم شده است که در برگیرنده برخی از مهمترین و ضروری‌ترین نکات لازم در این زمینه است. با این حساب از استادان بزرگوار تقاضا می‌شود قبل از شروع تدریس حتما محتوای این قسمت را با دقت مطالعه نمایند. بی‌شک تامل و عنایت به این نکات می‌تواند نقش مهمی در تهیه طرح درس، فعالیت‌های پیش از تدریس و فعالیت‌های ضمن تدریس ایفا کند.

کلام دهم

رافع سطور بود پیش از هر کس دیگری از قلت بضاعت «ثبوتی» و «اثباتی» خویش واقف است. هر چند عدم بلیت قابل، توفیق استفاده تام از محضر استادان فرزانه و فرهیخته‌ای که استاد را افتخار شاگردی آنها را داشته سلب نمود اما اکنون خدای منان را سپاسگزار که مؤلفی به امتثال امر مطاع ایشان در تألیف کتاب حاضر شده‌ام. بدون تردید اگر دستورات اکید آن سروران گرامی نبود، منطق و «دانش منطق» که حاصل بیش از یکصد دوره!! محضر این ماده درسی است هرگز پا به عرصه وجود نمی‌گذاشت. و شرمنده از اینکه رانستم حسن ظن ایشان را جوابی در خور بزرگواری آنها دهم.

استادان گرامی و ارجمندی که «دانش منطق» محضرشان مشرف می‌شود و نیز دانش‌پژوهان عزیز که دقت و حوصله یادگیری خود را در اختیار این کتاب قرار می‌دهند مستحضر باشند نگارنده در تألیف این درسنامه تمام طاقت بشری خود را برای استفاده از مطالب علمی و فنی کتاب‌های منطقی به کار بسته است. رفیق بدین طریق آثار تا جدیدترین آنها؛ اعم از حوزه و دانشگاه و اعم از حوزه‌های علمی ایران، عراق، لبنان، مصر و عربستان. سعی بلیغ بر آن بود، تا از هر نکته سودمندی که در کتاب‌ها بوده به خصوص آثاری که به منظور تدریس در مجامع علمی تدوین شده است استفاده شود. بدین جهت «دانش منطق» خود را وام‌دار جدی تمام آثار منطقی ارزشمند و معتبر پیشین می‌داند.

کلام یازدهم

تقدیر و سپاس از یکایک استادان خبره و صاحب نظر و نیز محققان دانشوری که با نکته پردازی های محتوایی، صوری و فنی خود، "دانش منطق" را چون منطق^۱ به این تصحیح و تکمیل و تتمیم هدایت نموده و خواهند کرد.

شکر از مسئولان محترم «دفتر تدوین متون درسی» به ویژه استاد ارجمند حجت الاسلام و المسلمین جناب آقای دکتر سید حمید جزایری و همه همکاران سخت کوش ایشان، ویژه برادر فاضل و نکته سنجم جناب حجت الاسلام آقای محمد حسین حیدری، متناهی خاص از استاد ارجمندم آیت الله جناب آقای فیاضی و حضرت مستطاب حجت الاسلام السامعی جناب آقای عسکری سلیمانی که با حوصله تمام کتاب حاضر را مورد بررسی و پیمانه خود قرار دادند.

محمود منتظری مقدم

تابستان ۹۵ - ۱۳۰۲ - مکرّم ۱۴۳۷

مصادف با شهادت مقدّس آقّا محمد ﷺ

۱. شایان ذکر است کتاب منطق^۱ در رویکرد جدید آموزش با عنوان «درآمدی بر منطق» در دو نسخه جداگانه ویژه نوآموزان و فارغ التحصلان دبیرستان تألیف یافته و همزمان با کتاب «دانش منطق» منتشر شده است.